

Fârisî'nin *Ravza-i Alî* Adlı eserindeki tarih manzumeleri**Kürşat Samil ŞAHİN¹****APA:** Şahin, K. Ş. (2020). Fârisî'nin *Ravza-i Alî* Adlı eserindeki tarih manzumeleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 416-433. DOI: 10.29000/rumelide.791922.**Öz**

Matematikle dil estetiğinin harmanlandığı bir tür olan tarih manzumeleri, bilindiği gibi klasik edebiyat içerisinde hem sosyal hayatla bağlarının kuvvetli olması hem de sosyal hayatın bazı yönlerine ışık tutması bakımından önemli bir yere sahiptir. Birçok disiplinin ilgi alanına girebilecek özellikler taşıyan bu manzumeler, yazıldığı dönemin sanat ve estetik anlayışına dair ipuçları da barındırırlar. Şairlerin tarih düşürdüğü olaylardan biri de 1715'teki Mora'nın fethidir. Fârisî de hem bu fethin tarihini kaydetmek hem de Şehid Ali Paşa'yı övmek için *Ravza-i Alî* adlı eserini kaleme almış ve bu eserde çok sayıda tarih manzumesine yer vermiştir. Edirneli İspanakçı İsmail Paşa'nın oğlu olan Fârisî hakkında, kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Fârisî'nin eserinden, babası ölene kadar onun yanında görev yaptığı ve İnebahtı, Temeşvar, Eflak ve Boğdan'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Şimdilik bilinen tek eseri *Ravza-i Alî*'dir. Fârisî, eserinde yer alan 23 tarih manzumesiyle Şehid Ali Paşa'nın veziriazamlık yaptığı 1713-1716 yılları arasındaki olaylara ışık tutmuştur. Bu çalışmada önce Fârisî ve eseri hakkında bilgi verilmiş, ardından *Ravza-i Alî*'deki tarih manzumeleri ele alınmıştır. Bu tarih manzumeleri, şekil ve muhteva yönünden incelenmiş ve manzumelerin transkripsiyonlu metni okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Fârisî, *Ravza-i Alî*, Şehid Ali Paşa, Mora, Tarih manzumesi**Historical Verses in Farisi's work titled *Ravza-i Alî*****Abstract**

History verses, which are a kind of blending mathematics and language aesthetics, have an important place in classical literature both in terms of being strong with social life and shedding light on some aspects of social life. These poetries, which have characteristics that may be of interest to many disciplines, also contain clues regarding the artistic and aesthetic understanding of the period in which they were written. One of the events that poets have made history is the conquest of Mora in 1715. Farisi wrote his work *Ravza-i Alî* both to record the history of this conquest and to praise Martyr Ali Pasha, and he included many historical poems in this work. There is no information about the sources about Farisi, the son of Edirneli Spinach İsmail Pasha. It is understood from the work of Farisi that he worked with him until his father died and that he was in Inebahtı, Timişoara, Eflak and Boğdan. The only known work for now is *Ravza-i Alî*. Farisi illuminates on the events between 1713 and 1716, when Martyr Ali Pasha was a vizier with 23 historical poems in his work. In this study, first information was given about Fariari and his work, then historical verses in *Ravza-i Alî* were discussed. These date verses were examined in terms of shape and content and the transcribed text of the verses were presented to the readers' benefit.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bartın, Türkiye), kursatsamil@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0141-5748 [Makale kayıt tarihi: 01.07.2020-kabul tarihi: 20.09.2020; DOI: 10.29000/rumelide.791922]

Keywords: Fârisî, *Ravza-i Ali*, Martyr Ali Pasha, Peloponnese, verse of history

Giriş

Tarih düşürme, ebced hesabıyla birlikte vezin, kafiye ve anlamın harmanlanıp bir hadisenin tarihini belirtmek amacıyla başvurulan bir sanattır. Bu sanatta olayın tarihi; bir mısra, beyit veya ibare içinde ebced hesabına uygun şekilde ifade edilir. Bedî' sanatlar içerisinde yer alan tarih düşürme, başta kıt'a olmak üzere gazel, kaside, mesnevi gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmıştır. Tarih manzumelerinin söyleniş bakımından lafzî ve mânânen, hesaplama bakımından tam, ta'miyeli ve düttâ, harflerin kullanılışı bakımından mu'cem ve mühmel tarih olmak üzere çeşitleri vardır. Sosyal hayatın türlü yönlerine ışık tutan tarih manzumeleri, sadece edebiyat ve tarih değil, sosyoloji, coğrafya, mimari, gemicilik gibi birçok disiplinin ilgi alanına girebilecek özellikler taşımaktadır (Demirel, 2008: 373; Karabey, 2011: 80-81)

Türk edebiyatında tarih düşürme geleneğinin başlangıcı 14. yy'a kadar uzanmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra yaygınlaşmaya başlayan tarih düşürmeye klasik Türk edebiyatı sanatçılarının tamamına yakını ilgi göstermiş ve şairler divanlarında bu sanata belli oranlarda yer vermişlerdir. Bu sahada Hızır Bey, Edirneli Nazmî, Bursalı Haşimî, Bursalı Cinanî, Bursalı Râzî, Antepli Aynî, Osman Sürûrî gibi şairler ön plana çıkmaktadır (Demirel, 2008: 374; Karabey, 2011: 80).

Faaliyetleri ve fetihleri hakkında manzumeler kaleme alınan sadrazamlardan biri de III. Ahmed döneminde 27 Nisan 1713 - 5 Ağustos 1716 tarihleri arasında sadrazamlık yapan ve kaynaklarda Silahdar Damad Ali Paşa veya Şehid Ali Paşa (d. 1667-ö. 1716) diye anılan Osmanlı devlet adamıdır. Ali Paşa, selefleri gibi 1699 Karlofça Antlaşması ile kaybedilen toprakları geri alma siyaseti izlemiş ve ilk hedefi Mora olmuştur. 1715'te Mora ve Girid'i alan Ali Paşa, 1716'da Avusturya üzerine sefere çıkmış ve Varadin Muharebesi'nde alnından vurulup şehit olmuştur (Özcan, 2010: 433-434).

Ali Paşa kaynaklarda "Mora Fatihi" diye anılır. Bilindiği gibi uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan Mora, 1683-1699 yılları arasındaki savaşlar sonrasında Karlofça Antlaşması ile Osmanlı'nın elinden çıkmış, Venediklilerin kontrolüne geçmiştir. 1715'in baharında Mora'yı tekrar almak için Serdarıekrem Ali Paşa komutasında bir sefer düzenlenmiştir. Sefer sırasında ilk olarak 6 Haziran'da İstendil Adası donanma tarafından ele geçirilmiştir. Daha sonra Gördüs, Anabolı, Navarin, Koron, Kastel ve Moton alınmıştır. Ağustos ayının sonlarına doğru yarımada'daki tüm kaleler fethedilmiştir. 4 Eylül'de de Benefşe teslim alınmıştır (Uzunçarşılı, 2011, 103-109; Sarıkaya-Göğler, 2018: 102; Ertaş 2007: 25-28).

Mora'nın 1715 yılında tekrar Osmanlı idaresi altına alınmasını konu edinen müstakil eserler kaleme alınmıştır. Ali Paşa'nın maiyetinde bulunan Vakanüvis Râşid, *Târîh-i Râşid*'de ayrıntılı bir şekilde Mora'nın fethini anlatır. Ayrıca onun eliyle yazılan fetihnâmeler diğer ülke hükümdarlarına da gönderilmiştir.² Nâdir'in Vâkı'ât-ı Gazavât'³, Râzî'nin Mora Fetihnâmesi,⁴ Vahid Mahtûmî'nin Ruznâmesi⁵ Mora'nın fethini konu edinen başlıca eserlerdir.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Hüseyin Sarıkaya- Veysel Göger, "Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715)", *Tarih Dergisi*, Sayı 67 (2018/1), İstanbul 2018, s. 101-124.

³ Veysel Göger – Hüseyin Sarıkaya, "Mora'nın İstirdâdına Dair Bir Kaynak Değerlendirmesi ve Nâdir'in Vâkı'ât-ı Gazavât'ı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 20 (2009), s. 1-32.

⁴ Bk. Sadık Yazar, "Mora Fethinin (1715) Klasik Türk Şiirindeki Yankıları ve Râzî'nin "Fetihnâme" Konulu Bir Şiiri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, İstanbul 2019, s. 391-460; Fatih Koyuncu, "Şairin Dilinden Fetih: Râzî'nin Mora Fetihnâmesi", *SUTAD*, Ağustos 2019, S. 46, s. 129-152.

⁵ Bk. Sevim Üngün, "Vahid Mahtûmî ve Mora Fetihnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, (1965, 1966, 1967). XV (20), s. 101-116; XVI (21), s. 63-76; XVII (22), s. 169-180

Bilindiği gibi klasik Türk şiiri geleneğinde doğum, ölüm, evlenme, atanma ve fetihler gibi çeşitli hadiselerle alakalı tarih manzumeleri yazılmıştır. Şairlerin tarih düşürdüğü olaylardan biri de 1715'teki Mora'nın fethidir. Şairler, bu fethin tarihini kayıt altına alan ve fethin mimarı Sadrazam Ali Paşa'yı öven manzumeler kaleme almışlardır. Mora'nın fethinin klasik Türk şiirindeki yankıları Sadık Yazar tarafından müstakil bir çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada hem Mora'nın fethini konu edinen eserler hem de divanlarda bu olaya düşürülen tarihlerle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkündür (Yazar, 2019). Ayrıca, Fatih Sona 18. yy divanlarında yer alan fetih ve zaferlerle ilgili şiirlere dair hazırladığı çalışmasının bir bölümünde Mora'nın fethi üzerine yazılan tarih manzumelerine yer vermiştir (Sona 2018: 84-94).

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan; Kâtibzâde Mustafa Sâkıb (ö. 1716-17), Rezmî (ö. 1719), Edirneli Kâmî (ö. 1724), Osmânzâde Tâ'ib (ö. 1724), Antakyalı Mustafa Şehdî (ö. 1727), Vahîd Mahtûmî (ö. 1732-33), Şeyhülislâm İshak (ö. 1734), İzzet Ali Paşa (ö. 1734), Arpaemînizâde Sâmi (ö. 1734), Vakanüvis Râşid (ö. 1735), Seyyid Vehbî (ö. 1736), Ankaralı Râzî, Neylî (ö. 1748), Sadık (ö. 1752), Çelebizâde Âsım (ö. 1760) Mora'nın fethiyle ilgili tarih manzumeleri kaleme alan başlıca şairlerdendir (Yazar, 2019: 402-421; Sona 2018: 84-94).

Şairler, hem sanatlarını ve hünerlerini sergileyebilmek hem de önemli bir olayı tarihe not olarak düşmek için tarih manzumeleri kaleme almışlardır. Bu geleneğe eserinde yer verenlerden birisi de Fârisî'dir. Onun, *Ravza-i Ali*'deki tevhid ve na't ile Şehid Ali Paşa'nın övgüsü için yazılan birkaç şiirin dışında kalanlar tarih manzumeleridir. Yani manzumelerin büyük bir kısmını fethedilen yerler için yazılan tarihler oluşturmaktadır. Bu çalışmada önce *Ravza-i Ali*'nin yazarı olan Fârisî Mehmed Paşa hakkında bilgi verilmiş, ardından eserin tanıtımına ve içeriğine geçilmiştir. Daha sonra ise tarih manzumeleri incelenmiştir. Manzumeler incelenirken şiirlerin içeriği hakkında kısa bir bilgi verilmiş, ardından bu şiirlerin transkripsiyonlu metinleri sunulmuştur.

1. Fârisî Mehmed Paşa

Tezkireler ve Edebiyat tarihlerinde 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılın başlarında yaşamış Fârisî mahlaslı bir şair veya yazara rastlanmamıştır. Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen ve hayatı hakkındaki bilgileri *Ravza-i Ali* adlı eserinden öğrendiğimiz Fârisî, kendisinden Mehmed Paşa ibn İsmail Paşa diye bahseder ve Edirneli olduğunu söyler. Fârisî, 1683-1702 yılları arasında Sakız, Mora, Hanya, Kandiye, İnebahtı ve Eğriboz gibi bölgelerde vezirlik yapan babası İspanakçı İsmail Paşa'yla birlikte bazı seferlere katılmıştır.⁶ Babası 1699-1702 yılları arasında Mora adası civarından ve İnebahtı Kalesi muhafazasından sorumlu olduğunda Fârisî de onun yanında bulunmuş ve bölgede yaşananlara yakından tanıklık etmiştir (*Ravza-i Ali*, vr.4b). Eserinde belirttiğine göre Fârisî, 1702-1715 yılları arasında Balkanlar'da görev yapmıştır. Babası 1702 yılında ölünce Temeşvar beylerbeyinin yanında çalışan Fârisî, Eflak ve Boğdan bölgesindeki bazı vezirlerin hizmetinde bulunmuştur (*Ravza-i Ali*, vr. 5a) 1709-1711 yılları arasında Çerkes Yusuf Paşa'nın yanında Bender kalesinin muhafazasında görev yapan Fârisî'nin (*Ravza-i Ali*, vr. 11a), Sadrazam Şehid Ali Paşa'nın hizmetinde çalışıp çalışmadığı da bilinmemektedir. 1715'ten sonraki yaşantısıyla ilgili bilgimiz bulunmayan Fârisî'nin "paşa" olarak anılması onun yüksek rütbeli görevlerde bulunduğunu göstermektedir.

Fârisî'nin devlet kademelerinde görev alması, eserinde kullandığı dil ve üslup bize onun iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. *Ravza-i Ali*'de, Arapça ve Farsça kelimeleri yoğun olarak kullanmıştır. Fakat

⁶ İspanakçı İsmail Paşa'nın Hanya ve Kandiye'deki faaliyetleri hakkında bkz.: Abdülkadir Özcan, Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), Ankara, TTK Yay, 2000, s. 45, 46, 52)

anlattıklarının anlaşılır olmasını engelleyecek Arapça-Farsça kelimelerle yüklü uzun tamlamalara çok fazla yer vermemiştir.

Fârisî'nin bilinen ve günümüze ulaşan tek eseri ise *Ravza-i Alî*'dir.

1.1. Ravza-i Alî

Eser, Şehid Ali Paşa'nın sadrazamlık yaptığı h.1125-1128 seneleri arasında meydana gelen bazı olayları manzum-mensur karışık biçimde kısaca anlatan bir fetihnâmedir. Fetihnâme'ye *Ravza-i Alî* adını verdiğini söyleyen (*Ravza-i Alî*, vr. 3b) Fârisî, eseri h.1128 (m.1715-1716) yılında Ali Paşa ölmeden önce tamamlamıştır (*Ravza-i Alî*, vr. 28a).

Bir nüshası bilinen eser, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları E.H. 1421 numarada kayıtlıdır. Talik hatla yazılan nüsha, 220x136 mm ölçülerinde 15 satırlık 30 varaktan oluşur. Miklepli ve şemseli siyah deri bir cilt içerisinde bulunan yazmanın serlevha müzehhep ve cetvelleri yaldızlıdır. Başlıkları kırmızı mürekkeple yazılan eserin varakları, çeşitli renkte desenler ve çiçeklerle süslenmiştir. Kütüphane kataloğunda eserin müstensihinin Hüseyin adlı biri olduğu yazılıdır. Nüshanın hiçbir yerinde böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Nüshanın müellif hattı olması kuvvetle muhtemeldir.

Eserin 1a yüzünde iki adet temellük kaydı vardır. Bunlardan ilki el-Hâc Mehemmed adınadır ve bu temellük kaydında tarih yoktur. İkinci kayıt ise h.1200 (1785-1786) tarihli ve Ahmed Câvîd adınadır.

Esere tevhid ve na't ile başlanmış, ardından dönem padişahı III. Ahmed ile Sadrazam Ali Paşa'ya övgü ve duada bulunulmuştur. Fârisî, Ali Paşa'nın faaliyetleri ve kahramanlıklarının Paşa'dan sonra gelenler tarafından öğrenilmesi ve onun hayatından ibret alınması için bu tarih risalesini yazdığını söyler (*Ravza-i Alî*, vr. 3a-3b). Sebeb-i teliften sonra babası ve kendisi hakkında kısa bir bilgi veren Fârisî, Ali Paşa'nın övgüsüne geçer. Ali Paşa vezir olduktan sonra, Eflak ve Boğdan yöresinde güveni tesis etmiş ve bu sayede beş yıldır Osmanlı mülkünde kalan İsveç kralının ülkesine sağ salım dönmesi sağlanmıştır. Bu dönemde Ali Paşa, halka zulmeden Eflak Beyi'ni de ortadan kaldırmıştır (*Ravza-i Alî*, vr. 8a-13a). O, daha sonra hac yolunun eşkiyadan temizlenmesini sağlamış ve başına buyruk hareketleri nedeniyle Osmanoğlu Nasuh Paşa'yı idam ettirmiştir (*Ravza-i Alî*, vr. 16a-17a). Onun en önemli faaliyeti Mora adasını fethetmesidir. Ali Paşa; İstendil, Gördüs, Anabolı, Moton, Kastel, Balyabadra, Benefşe, Suda, Çuka, Koron, Mezistre, Fenâr ve Kelefa'yı fethetmiştir (*Ravza-i Alî*, vr. 19a-27b). Fârisî, Mora ve yöresinde gerçekleştirilen bu fetihlere kısaca değinip her biri için birer tarih manzumesi kaleme almıştır. Eser, h.1128 (m.1715-1716) yılında tamamlanmıştır (*Ravza-i Alî*, vr. 28a). Fârisî, hatime bölümünden sonra eserin son kısmına Ali Paşa için bir kaside eklemiştir (*Ravza-i Alî*, vr. 29b-30a).

Fârisî'nin eserinde aktardığı bilgiler tarihî kaynaklarla örtüşmektedir. Zaten eserde o dönemde yaşanan olaylarla ilgili ayrıntılı malumat da verilmemiştir. Fârisî, nazım ve nesir konusundaki hünerini kullanarak eserinde Paşa'yı övmeyi amaç edinmiştir. Anlatımlarda teşbih ve mübalâğa sanatının ön plana çıktığı eserde, çok süslü bir dil ve üsluba da yer verilmemiştir.

Ravza-i Alî'deki şiiirleri övgü-dua ve tarih manzumeleri olmak üzere iki grupta sınıflandırmak mümkündür. Yazar, klasik fetihnâme tertiplerinde olduğu gibi eserine tevhid ve na't ile başlamıştır. Eserdeki diğer manzumelere kıyasla bu şiiirlerde Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar daha fazla göze çarpmaktadır. Eserdeki şiiirlerin üçte ikisini tarih manzumeleri oluşturmaktadır. Geri kalan manzumelerin büyük bir bölümü ise Ali Paşa'nın övgüsüne ayrılmıştır. Mesela; "Teşbîhât-ı haslet-i müstahsene-i müşârün ileyh" başlığı altında yazdığı kıt'ada, Ali Paşa'yı över ve onun güzel hasletlerini

sıralar: Paşa, içinde bulunduğumuz dönemin en iyi vezirlerindedir ve bu şekilde anılır. Herkesçe tanınan ve iyi bir eğitim almış olan Paşa, sanki güzelliklerle dolu bir hazinedir. O, bu hazineye güzel işleriyle tılsım etmiştir ve hazineye doğruluğu bekçi yapmıştır. O vezirin gittiği zorlu yol, dar bir geçittir. Herkes bu yoldan gidemez. Bu yoldan gitmek şüphesiz hazine aramak gibidir. Fârisî, o hazineye giden yolu eserinde anlattığını ve eğer azmederlerse diğer vezirlerin de buna ulaşabileceğini söyler (*Ravza-i Ali*, 7b). Fârisî, ardından “Mürâca’at-ı hâme” başlıklı şiirinde kaleme seslenmekte ve onun vezirlik bağında bir bülbül gibi olup Paşa’nın vasıflarını övmesini istemektedir (*Ravza-i Ali*, 7b). “Tazarru’-nâme-i müşârün ileyh” başlığı altında Ali Paşa’nın ağzından söylediği manzumede ise Mora seferinden zaferle dönülmesi için Allah’a yalvarır (*Ravza-i Ali*, 20a). Mora’nın fethinden sonra düşmanın pişmanlığını anlatan bir manzumeye yer verir. Bu şiirde de düşmanın ağzından Ali Paşa methedilmektedir. Şiirde küffar beyi; Osmanlı askeriyeye savaşmanın hata olduğunu, Hz. Ali tabiatlı Paşa’nın onun bütün askerlerini kırıp geçirdiğini, Venedik’te taş üstünde taş koymadığını söyleyip diğer çar ve kralları gafil olmamaları konusunda uyarmaktadır (*Ravza-i Ali*, 24b). Mora fethedildikten sonra Fârisî, “Niyâz-nâme-i müşârün ileyh” başlığı altında yazdığı mesnevide Ali Paşa’nın ağzından Allah’a dua eder (*Ravza-i Ali*, 25a). Genel olarak bakıldığında Ali Paşa’nın medhi için yazılan bu manzumelerde aynı benzetme ve mecazlar göze çarpmaktadır.

2. Ravza-i Ali’deki tarih manzumeleri

Fârisî’nin eserinde toplam 23 tarih manzumesi vardır. Tarih düşürme metodu olarak bakıldığında bunlardan sadece bir tanesi lafzen ve ma’nen söylenmiş geri kalanlar ise ma’nen söylenmiş tarihlendir. Fârisî, hesaplanması bakımından tam tarihleri tercih ettiği eserinde, 1 tane cevher, 7 tane de ta’miyeli tarihe yer vermiştir.

2.1. Şekil özellikleri

Eserdeki tarih manzumeleri 1125 senesinden 1128 senesine kadar olan olaylar hakkındadır. Fârisî, manzumelerin sonuna rakamla da tarihleri yazmıştır. Tarih manzumesinin ne ya da kim için söylendiği öncesinde açıklanmış bazen de manzumeye başlık atılmıştır.

Tablo 1. Tarih manzumelerinin konusu, başlığı ve tarihi⁷

Sıra	Başlık veya konu	Tarih
1	Ali Paşa’nın veziriazam olması	1125/1713
2	İsveç kralının ülkesine dönmesi	1126/1714
3	Hotin Kalesi’nin tamiri	1123/1713
4	Eflak Beyi’nin idamı	1126/1714
5	Ali Paşa’nın idareciliği ve medhi	1127/1715
6	Osmanzâde Nasuh Paşa’nın katli	1126/1714
7	İstendil Ada’sının fethi	1127/1715
8	Gördüs’ün fethi	1127/1715
9	Anabolı’nın fethi	1127/1715
10	Moton’un fethi	1127/1715
11	Târîh-i feth-i Kastel	1127/1715

⁷ Ravza-i Ali ve diğer tarihi kaynaklardan hareketle olayların ay ve günleri bilindiği için düşürülen tarihlerin miladi karşılığı net olarak verilmiştir.

12	Balyabadra'nın fethi	1127/1715
13	Benefşe'nin fethi	1127/1715
14	Suda'nın fethi	1127/1715
15	Târîh-i 'umûmen feth-i Mora be-lisân-ı Sadr-ı 'âlî	1127/1715
16	Feth-i târîh-i ata-yı Çuka	1127/1715
17	Koron'un fethi	1127/1715
18	Târîh-i Feth-i kal'a-i Mezistre	1127/1715
19	Târîh-i Feth-i kal'a-i Fenâr	1127/1715
20	Târîh-i Feth-i kal'a-i Kelefa	1127/1715
21	Târîh-i 'umûmen cezîre-i Mora	1127/1715
22	Târîh-i hatm-i târîh-i Ravza-i 'Alî	1128/1716
23	Kasîde-i Fârisî Paşa der hakk-ı Sadr-ı 'âlî 'Alî Paşa	1127/1715

Ravza-i Alî'deki tarih manzumelerinin 16'sı beyit, 4'ü kıt'a, 2'si kaside, 1'i mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Fârisî'nin tarih manzumeleri aruz kalıbı çeşitliliği bakımından çok zengin değildir. Tarih manzumelerinde 3 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Türk şairlerince en çok benimsenen ve kullanılan "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı Fârisî'nin manzumelerinde de öne çıkmaktadır.

Tablo 2. Tarih manzumelerinin şekil özellikleri

Sıra	Nazım şekli	Kalıp	Beyit-bent sayısı
1	Beyit (matla)	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1
2	Kaside	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	7
3	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
4	Kıt'a	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	5
5	Kıt'a	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	9
6	Beyit (matla)	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	1
7	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
8	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
9	Kıt'a	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	5
10	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
11	Beyit (matla)	müstef'ilâtün müstef'ilâtün	1
12	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
13	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
14	Beyit (matla)	müstef'ilâtün müstef'ilâtün	1
15	Mesnevi	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	5
16	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
17	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
18	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
19	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
20	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1

21	Beyit (matla)	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	1
22	Kıt'a	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	5
23	Kaside	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	24

Şiirlerinde çok sayıda aruz kusuruna rastlanan Fârisî'nin aruzun uygulanması noktasında çok titiz olmadığını söyleyebiliriz. Onun, medli heceleri klasik Türk şiirindeki genel kabule uygun olmayan biçimde kullandığı durumlar söz konusudur. Ses değeri düşürülmesi gerekirken düşürülmeyen bazı heceler vardır. Örneğin: “Didi Fâris ola tārīh surūre ideler yād / ‘Alī Paşa-yı şāhib-tiğ ğazā kılduñ bi-izni’llāh / Ola tuğrā-yı fütūhāt zīrine hatt-ı celī / Hākipāya oldı i’lām şerhile ‘arz-ı me’āl / Hākk taḥrīrde kuşūrum olmadı vūs’üm kadar / Başına ola otağalar çeleng simurğ teli / Bu fütūhātlar ‘Alī Paşaya oldı dād-ı Hāq / El açup Rabb-i Raḥīmden idelüm ‘arz-ı senā” mısralarında görüldüğü gibi. Fârisî, Türkçe kelimelerde çok sayıda imâle-i maksûreye başvurmuştur ve bu husus bazı Arapça, Farsça kelimelerde de görülmektedir: “Eyledi **yedi kıralı** emrine teshîr ü rām/ Çıkdı nüh tāk-ı semāya **bu** haberler āsafā / Aldı **topı ile Benefşeyi** düşmeden ‘Alī/ Oldı fetḫalar müyesser şevkile **doldı** cihān / Tārīhidür çıksun **iki gözi** olsun bī-ḫarār / Rūḫumı yād ideler ḫayr u du‘ā **ile** müdām / Yüz yigirmi **sekizinci** sâlde bil **oldı** tamām / Dest-i düşmede **kala** Morayı **görmedi** revā” gibi pekçok mısrada bu husus göze çarpmaktadır.

Manzumelerin büyük bir bölümünde mürdef kafiyeyi tercih eden Fârisî'nin, ahenk unsuru olarak rediften de yararlanmadığı görülmektedir.

2.2 Muhteva özellikleri

Eserde yer alan tarih manzumeleri Ali Paşa'nın faaliyetleri hakkındadır. Fârisî ilk olarak Paşa'nın sadrazam olmasına, daha sonra da İsveç kralının ülkesine dönüşüne tarih düşmüştür. Bundan sonraki manzumelerin büyük bir bölümü Mora ve çevresindeki yerlerin fethi için yazılmıştır. Son tarih manzumesi ise eserin bir özeti olup yine Ali Paşa'nın faaliyetleri ve Mora'yı fethine dairdir.

Ali Paşa'nın veziriazam olması

Ravza-i Ali'de ilk olarak Ali Paşa'nın veziriazamlığına tarih düşürülmüştür. Tarihi kaynaklarda Paşa'nın 1 Rebiü'l-âhir 1125 (27 Nisan 1713) tarihinde vezir olduğu belirtilir (Özcan, 2010: 433-434). Fârisî, Paşa'nın h. 1125'te veziriazam olmasına bir beyit yazmıştır:

Didi Fâris ola tārīh surūre ideler yād

Bi-ḫamd Hāḫka ‘Alī Paşa vezīr oldı mübārek bād (H. 1125/M. 1713) (*Ravza-i Ali*, 6b)

بحمد حقّه علي باشا وزير اولدي مبارك باد

İsveç kralının ülkesine dönmesi

Ali Paşa'nın ilk icraatı Eflak ve Boğdan bölgesinde güveni sağlayıp 5 yıldır Osmanlı topraklarında misafir edilen İsveç kralının memleketine dönmesini sağlamaktır.

İsveç kralı XII. Karl 1697'de henüz 16 yaşındayken tahta oturmuştur. İsveç'in başında bir çocuğun bulunmasından Rusya, Danimarka, Saksonya ve Lehistan yararlanmak istemiştir. Bu devletler 1700 yılında birleşip İsveç topraklarına saldırmıştır. Başlangıçta XII. Karl, bu devletleri püskürtmüş ve önemli kazanımlar elde etmiştir. Kral, 1709'daki savaşta Rusya'ya yenilmiş ve Osmanlı topraklarına

sığınmıştır. 1709-1714 yılları arasında Bender Kalesi'nde kalan İsveç kralına, 10 bin altın yol harçlığı verilmiş ve Osmanlı muhafız kıtası nezaretinde ülkesine dönmüştür (Kurat, 1943: 252-257).

Fârisî, İsveç kralının Ali Paşa sayesinde memleketine döndüğünü ve daha önceki vezirlerin bunu başaramadığını söyler. *Ravza-i Ali*'de "Bu manzûmât kıral-ı mûmâileyhün memleketine irsâle târihdür" açıklamasından sonra yer alan tarih manzumesi 7 beyitlik bir kasidedir. Ali Paşa'nın övgüsüne yer verilen bu şiirde, onun mert ve cesur olduğu söylenip uzun yıllar bahtiyar olması için dua edilmektedir. Ali Paşa, sadrazam olduğunda İsveç kralını içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarmak için gayret göstermiştir.

Bu manzumedeki tarih metodu; bir mısra veya beytin bütün harflerinin hesaba katıldığı "tam tarih"tir. Kasidenin son mısraındaki harflerin toplamı Kral'ın ülkesine dönüş yılı olan 1126'yı vermektedir.

O düstür-ı mükerrerrem şâhibü'ş-şadr-ı ve'l-iclâl
'Ali Paşa-yı efhem kim odur merd-i suhan aqvâl

Cesâretde metânetde nazîri gelmedi dehre
Ola şadr-ı şadâretde muķîmen dâ'imâ hoş-ḥâl

Budur mebnâ-yı târihim getürdüm silk-i taḥrîre
Nice gitdüğini İsvec kıralınuñ idem icmâl

O ğâzî şadr-ı 'âlî kim ide Ḥaķ 'ömriñi efzün
İdince şadr-ı 'ulyâya taşaddur etmedi ihmâl

Kaṭ'-ı ümmîd idüp ḳalmış idi İsvec melâletde
İdüp gayret didi elbet idem ülkesine işâl

Ḥulûşından o düstürüñ hemîşe baḥtı sa'd oldı
Ne emre kim şurû' itdi idüpdür devleti iḳbâl

Budur târiḥ ey âşaf-şân metânetle şecâ'atle
Ḳıral-ı İsveci ḳılduñ mu'azzez mülkine irsâl (H. 1126/M. 1714) (*Ravza-i Ali*, 10a)

قرال اسوجى قلدك معزز ملكنه ارسال

Hotin Kalesi'nin tamiri

Ali Paşa'nın diğeri bir icraatı Hotin Kalesi'nin tamir edilip kalenin çevresinin yeniden düzenlenmesidir. Günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde, Dinyester nehri kenarında bulunan Hotin, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında süren askerî mücadelede oynadığı rol ile dikkat çekmiştir. 1711 Prut Savaşı'ndan sonra Rusya'dan gelebilecek saldırıları önleyebilmek için kale daha da güçlendirilmiştir. Osmanlı Devleti, 1713'te Hotin'i Boğdan'dan ayırıp sancak haline getirmiştir. İstanbul'dan gönderilen Osmanlı ve Fransız teknik heyetinin nezaretinde Hotin Kalesi yeniden düzenlenmiştir (Bıyık, 2014: 490).

Fârisî, “Kal‘a-i merkûmun binâsına târîhdür” açıklamasından sonra yazdığı tek beyitlik manzumede, Hotin Kalesi’nin H. 1125 (M. 1713)’te tamir edilmesine değinir. Bu beyitte, bir mısra veya beyitteki noktalı harflerin toplanması esasına dayanan “cevher/mu‘cem tarih” vardır.

Târîhidür cevherî şarfile Fâris söyledi

Cidd ü sa‘y ile ‘Alî Hotini âbâd eyledi (H. 1125/M. 1713) (*Ravza-i Alî*, 11a)

جَدّ و سعي ايله على خوتيني اباد ايلدى

Eflak Beyi’nin idamı

Fârisî, h. 1121 ve 1122 senelerinde Bender Muhafızı Çerkes Yusuf Paşa’nın yanında Bender Kalesi’nin muhafazasında bulunmuş ve bu bölgede yaşananlara tanıklık etmiştir (*Ravza-i Alî*, vr.11a). Ali Paşa’nın sadrazamlığı döneminde meydana gelen bir diğer olay ise Eflak Beyi’nin idamıdır.

Tarih manzumesine konu olan Constantin Brancoveanu 1688-1714 yılları arasında Eflak’ı yönetmiş ve 1711 Prut Savaşı’nda Çar Petro’ya yardım ettiği öne sürülerek İstanbul’a getirilmiş ve dört oğlu ile birlikte 1714’te idam edilmiştir (Karpat, 1994: 468). Fârisî bu idam için 5 beyitlik bir kıt’a yazmıştır. Bu tarih kıt’asında; Eflak Beyi’nin isyan etmek için fırsat kolladığı, eğer idam edilmese Osmanlıya çok zararı dokunacağı söylenmektedir.

Buradaki tarih metodu; tarih mısraındaki harflerin toplamının söylenmek istenen tarihi karşılamadığı durumlarda ekleme veya çıkarma şeklinde bir hesap yapılması gerektiğinin bir önceki mısradaki söylendiği “ta‘miyeli tarih”tir. Kıtada tarih düşürülen mısradaki harflerin toplamı 1124’tür. Buna birinci mısradaki “geldi iki gözümün nûrî” ifadesindeki 2 eklendiğinde 1126’a ulaşılmaktadır.

Fıkr-i ser ile Eflak u yöresi hâ‘ini⁸

Vaqt arardı etmege ‘işıyân u şuğyân ol ‘anîd

Düzmiş idi her bisâtuñ ide ‘işıyân-ı hürüc

Gözedürdi dem-be-dem fırsat ihânetle pelîd

Hak ‘Alî Paşanuñ ‘ömrin eylesün efvün müdâm

Hamdülillâh kim cezâsın virdi katl oldı yezîd

Katl olunmasa ne şehe ide idi mel‘anet

Olmıya zevi‘l-‘uğûldan bu mülâhaza ba‘îd

Geldi iki gözümüñ nûrî bu târîh sâhna

Kaḡl olup Eflak Begi ‘adlûñ ‘Alî oldı bedîd (H. 1126/M. 1714) (*Ravza-i Alî*, 12b)

قتل اولوب افلاق بكى عدلك على اولدى بديد

⁸ Mısradaki vezin aksamaktadır.

Ali Paşa'nın idareciliği ve medhi

Fârisî, Fetihnâme'de fırsat buldukça Ali Paşa'yı övmektedir. Ali Paşa, sadrazam olduktan sonra Osmanlı mülkünde adaleti tesis etmiş ve rüşveti önlemiştir.

Ali Paşa'nın, devlet görevlilerinin işlerinde nasıl hareket edeceklerine dair bir "talimatnâme" hazırlattığı da bilinmektedir (Özcan-Sevinç, 2019: 449-503).

Onun zamanında tüm bey ve paşalar hakkı olmayana el uzatmamıştır. H. 1127'de serasker Abdi Paşa, Hotin Kalesi'ne padişah fermanını götürdüğünde kalede kendisine hediye olarak verilen altınları kabul etmemiş, devletin kendisine uygun gördüğü harcırahtan başkasını alamayacağını söylemiştir (*Ravza-i Ali*, vr.14a-15a). Fârisî hem bu olayın yaşandığı yılı belirtmek hem de Ali Paşa sayesinde Osmanlı ülkesinin geldiği durumu ve Paşa'nın adaleti ve güzel ahlakını vurgulamak için 9 beyitlik bir tarih kıtası yazmıştır. Kıtada; Ali Paşa'nın adaletli, şanlı ve sadık olduğu, ömrünü İslam'a adadığı söylenmekte ve onun iki cihanda da mutlu olması için dua edilmektedir.

Ol vezîr âşaf-ı zî-şân-ı 'âlî-i ma'delet
Ya'nî şâhib-şadr-ı a'zam 'Alî paşa-yı fiḥām

Şadr-ı a'lâya taşaddur eyleyince 'izz ile
Geldi istikbâle baḥtı devleti kıldı kıyām

'Adl ü dâdı velvele virdi cihâm pür idüp
Yâd ola nâm-ı şerîfi ḥaşre dek her şubḥ u şām

Bezî idüp zât-ı şerîfün dîn-i İslâm uğrına
Çekdi gayret tiğini etmedi bir dem der-niyām

Yok diyânetde şadâkatde nazîri şübhesiz
Eyledi yedi kıralı emrine teşhîr ü rām

Yazdılar levḥ-i semâda ḥulleler bu muṭṭali'
Devlet-i dâreyn ile olsun cihânda müstedām

Kıl du'â-yı ḥayrını şevkile her şubḥ u mesâ
Fârisî elzem olan bu itme taṭvîl-i kelām

Rûz u şeb ḥalk-ı cihânuñ budurur ed'iyyesi
Kıl şadâretde İlâhî devletile ber-devām

Hâtif-i gaybî didi târîhini ta'zîm için

Şadr-ı 'ulyâda 'Alî iaş dikdi ḥakkâ aldı nâm (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Ali*, 15a-15b)

صدر علياده على طاش ديكدي حقا الدى نام

Osmanzâde Nasuh Paşa'nın katli

Fârisî, Osmanzâde Nasuh Paşa'nın katline de tarih düşmüştür. Şam valisi ve hac emiri olarak görev yapan Osmanzâde Nasuh Paşa, başına buyruk hareketleri ve isyan edeceği düşüncesiyle 1714'te katledilmiştir (Erken, 2017: 32). Bunun için yazılan bir beyitlik manzumede Ali Paşa'nın, Nasuh Paşa'yı idam ettirdiği, bölgedeki karışıklığa son verip hac yolunun güvenliğini sağladığı söylenir:

'Ali Paşa-yı şâhib-tîğ ğazâ kılduñ bi-izni'llâh

Nasûhı katl idüp haccuñ rehûñ pāk eyledüñ li'llâh (H. 1126/M. 1714) (*Ravza-i Ali*, 17a).

نصوحى قتل ايديب حجك رهك پاك ايلدك لله

Fârisî eserinin 18b-26b varakları arasında Ali Paşa'nın Mora seferinden bahseder. Ayrıntıya girilmeden olaylar anlatılır ve fethedilen yerle ilgili tarih düşürülür.

İstendil Adası'nın fethi:

Fârisî, Ali Paşa'nın Mora seferi sırasında aldığı bütün ada ve kaleler için birer manzume yazmıştır. Seferde ilk önce İstendil Adası'nın fethedildiğini söyleyen Farisi, yazdığı bu bir beyitte cevher tarih metoduna yer vermiştir.

Cevherî harfile târîhine söyletdüm dili

Mağdemî fethüñüz olsun aldılar İstendili (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Ali*, 19a)

مقدمى فتحكز اولسون الديلر استندىلى

Gördüs'ün fethi

Mora adasında ilk olarak Gördüs kalesi alınır.

Sa'd-ı bahtuñdur ne şübhe zâhiren sensin velî

Kâfirüñ zûr-ı yedinden Gördüsü alduñ 'Ali (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Ali*, 19b)

كافرك زورى يندن كوردسى آلك على

Anabolı'nın fethi

Mora'da, Gördüs'ten sonra Anabolı Kalesi alınmıştır. Fârisî, 5 beyitlik tarih kıtasında kahraman Ali Paşa'nın, din düşmanlarını kılıcıyla perişan eylediği, Mora'yı şer ve küfürden kurtardığını söyler.

Ta'miyeli tarihe yer verilen kıtanın, son mısraındaki harflerin toplamı 1131 yapmaktadır. Birinci mısradaki "çıkıldılar dört canibinden" ifadesinden hareketle bu sayıdan dört çıkıldığında 1127'ye ulaşılmaktadır.

Āşaf-ārâ-yı 'Ali Paşa-yı merd ü kâhramân

Tîğ-i kâhrile ham oldı dîn-i a'dânuñ belî

Eyledi şerr ü küfürden Morayı âhîr hâlâş

Vaktidür kim hânde kılsun akmâsın hışm selî

Nâm u şânı virdi dehre velvele doldı cihân
Başına ola otağalar çeleng sîmurğ teli

Bu gazâ-yı ekberüñ târihine kıldum berât
Ola tuğrâ-yı fütühât zîrine hatt-ı celî

Çıkdılar dört cânibinden burcına tekbîr ile
Yürüşişle Anabolı kal'asın aldı 'Alî (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 21b-22a)
يوريشله انابولى قلعه سن آدى على

Moton'un fethi

Anabolı'dan sonra Moton fethedilmiştir.

Târîhidür kâfirin şındırdı âhîr pütüm
Cengile aldı 'Alî zür-ı 'adâdan Motom (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 22b)
جنکله آدى على زورى عدادن موتونى

Târîh-i feth-i Kastel

Moton'un fethinden sonra Ali Paşa'nın emriyle Diyarbekir beylerbeyi Kara Mustafa Paşa, Kastel ve Balyabadra kalelerini fethetmiştir. Fârisî, bunlar için ta'miyeli tarih türüyle birer beyit yazmıştır.

Kastel için yazılan tarih mısradaki harflerin toplamı 1129'dur. Bundan birinci mısradaki "çıkıdı dü çeşmi" ibaresinden hareketle 2 çıkardığımızda 1127'ye ulaşılmaktadır.

Çıkıdı dü çeşmi ağladı kâfir
Feth oldı Kastel târîh-i zâhir (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 22b)
فتح اولدى قستل تاريخ ظاهر

Balyabadra'nın fethi

Balyabadra'nın fetih tarihi için yazılan mısradaki harflerin toplamı 1136 yapmaktadır. Birinci mısradaki "çıkıdı nüñ tāk" ibaresinden hareketle bu sayıdan 9 çıkarıldığında kalenin fethi olan 1127'ye ulaşılmaktadır.

Çıkıdı nüñ tāk-ı semāya bu haberler āşafā
Balyabadra kal'asın emrüne aldı Muştafā (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 23a)
باليه بادره قلعه سن امرکله الدى مصطفىا

Benefşe'nin fethi

Benefşe Kalesi'nin tarihi için de bir beyit kaleme alan Fârisî, burada da ta'miyeli tarihe yer vermiştir. Tarih düşürülen mısradaki harflerin değeri 1133 yapmaktadır. Birinci mısradaki "bû virdi dâl oldu celî" ifadesinden hareketle "be" ve "dâl"ın ebced değeri olan 6 çıkarıldığında kalenin fethi olan 1127 tarihine ulaşılmaktadır.

Ravza-i târîhine bû virdi dâl oldu celî

Aldı topı ile Benefşeyi düşmenden 'Alî (1127) (*Ravza-i Alî*, 23a)

الدى طوپى ايله بنفشه يى دشمندن على

Suda'nın fethi

Girit'te bulunan Suda kalesinin fethi için yine bir beyit yazılmıştır.

Târîh-i fethi Giridde Suda

Himmet-i 'ulvüñ fethi oldu bu da (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 24a)

همت علوك فتح اولدى بوده

Târîh-i 'umûmen feth-i Mora be-lisân-ı Şadr-ı 'âlî

Fârisî, sadrazam Ali Paşa'nın ağzından Mora'nın fethi için genel bir tarih manzumesi yazmıştır. Bu manzumede Fârisî; padişahı övmekte, onun sayesinde bu fetihlerin gerçekleştiğini söylemekte ve padişaha seferin sonucunu arz etmektedir.

Ey şeh-i hürşîd-i 'âlem nûr-bağş-ı pür ziyâ

Tâcdâr-ı taht-ı bahtuñ revnağ-ı burc-ı 'ağâ

Merd-i meydân-ı şecâ'at şâhibü't-tîğ ü hüsâm

Zübde-i fahr-i selâfîn mâlik-i dârü's-selâm

Hamdülillâh devletinde ey şeh-i 'ulüvv-i şân

Oldı fethalar müyesser şevkile doldı cihân

Ola ma'lûm-ı hümayûnuñ diyü bu 'arz-ı hâl

Ĥâkipâyâ oldı i'lâm şerhile 'arz-ı me'âl

Târîhidür fethine seyfüñle kıldum bir hücüm

Yümn-i iğbâlüñle şâhum Morayı aldum 'umûm (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 25b-26a)

يمن اقبالكله شاهم مورہ بى الدم عموم

Feth-i târîh-i aça-yı Çuça

Fethedilen bir diğer yer ise Çuka adasıdır. Fârisî, adanın h. 1127'de fethine dair bir beyit yazmıştır:

Pastavına bakmayup topıyla tâlân kıldılar

Kırdılar endâzeyi Çuça aşasın aldılar (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 26a)

قرديلر اندازہ چوقہ اطاسن الديلر

Koron'un fethi

Fârisî, Çuka'dan sonra Mora adasının güneyindeki liman şehirlerinden Koron'un fethine tarih düşmüştür.

Tārīhidür fethine kāfir dögünsün seng ile

Koronuñ zecr ile aldı senden āşaf ceng ile (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 26b)

قورونك زجراً له الذى سندن آصف جنك ايله

Tārīh-i feth-i ƙal'a-i Mezistre

Mora'da alınan bir diğer yer, adanın güneyinde bulunan Mezistredir. Fârisî, yazdığı bu beyitte cevher tarih türüne yer vermiştir.

Cevheri harfile tārīh oldu diller söylesin

Aldı destinden 'Alî Mezistrenüñ ƙal'asın (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 26b)

الدى دستندن على مزستره نك قلعه سن

Tārīh-i feth-i ƙal'a-i Fenâr

Mora'da fethedilen bir diğer yer Fenâr kalesidir

Tārīhidür çıksun iki gözi olsun bî-ƙarâr

Vādî-i leyde ƙaldı gitdi yedinden Fenâr (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 26b)

وادى ليله قالدی كندی بدندن فنار

Tārīh-i feth-i ƙal'a-i Kelefa

Mora'da fethedilen son yer Kelefa kalesidir. Fârisî, burada ta'miyeli tarihe yer vermiştir. Tarih düşürülen mısradaki harflerin değeri 1046 yapmaktadır. Buna birinci mısradan hareketle "fâ"nın ebced değeri 81 eklendiğinde 1127'ye ulaşılmaktadır.

Feth-i tārīhi bulur itmâm anuñla gele fâ

Eyledi āşaf himemi feth olundu Kelefa (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 26b)

ایلدی آصف هممی فتح اولندی کله فا

Tārīh-i 'umūmen cezîre-i Mora

Mora adasının fethine genel bir tarih düşen Fârisî, yazdığı beyitte ta'miyeli tarihe yer vermiştir. İkinci mısradaki, "vâ vü yâ" aynadan akis alsa tarih görünür diyor. Buradan hareketle vâ (7) ile yâ (11) yan yana gelince 117 yapmaktadır. Bu ikisi arasındaki "vü" bağlacının ebced değeri 6 (٦)'dir. Bu sayı 2 (٢)'nin aksi yönündedir. Eğer kastedilen bu ise Ada'nın fetih tarihi olan 11-2-7 (1127)'e ulaşılmaktadır

Moranuñ oldu 'Alî Paşa-yı zî-şân fâtihi

Vâ vü yâ âyineden 'aks alsa zâhir tārīhi (H. 1127/M. 1715) (*Ravza-i Alî*, 26b)

وا و یا آینه دن عکس السه ظاهر تاریخی

Tārīḥ-i ḥatm-i tārīḥ-i Ravza-i 'Alî

Fârisî, *Ravza-i Alî* adlı eserinin tamamlanmasına 5 beyitlik bir tarih kıtası yazmıştır. Gönül ehline ve ilim erbabına seslenen şair, onlardan kendisini hayırla yad etmelerini, eksik ve kusurlarını görmezden gelmelerini istemektedir.

Lafzen ve ma'nen söylenen bu tarihte eserin H. 1128'de tamamlandığı belirtilir. Fakat tarih düşürülen mısradaki harflerin toplamı 1127 çıkmaktadır.

Ehl-i dil erbâb-ı fenne budurur 'arz-ı niyâz
Rūḥumı yâd ideler ḥayr u du'â ile müdâm

Ḥaqq tahrîrde kuşûrum olmadı vüs'üm kadar
Ol vezîrûn midḥatında eyledüm şarf-ı kelâm

Zerresin tavşife dilde olmadı çün iktidâr
İdeler medḥîni 'âlemde ilâ-rûzü'l-kıyâm

Bu risâlemde kuşûrum varısa 'afv ideler
Rūḥuma rahmetle irsâl ideler ḥaqqdan selâm

Lafzen ü ma'nen budur tārīḥ-i ḥatm-i tārīḥe
Yüz yigirmi sekizinci sâlde bil oldı tamâm (H. 1128/M. 1715-1716) (*Ravza-i Alî*, 27b-28a)
یوز یکرمی سکزنجی سالدہ بیل اولدی تمام

Kasîde-i Fârisî Paşa der ḥaqq-ı Şadr-ı 'alî 'Alî Paşa

Fârisî, *Ravza-i Alî* adlı eserinin son kısmına Paşa için bir kaside eklemiştir. *Ravza-i Alî*'nin özeti niteliğindeki bu kasideye Fârisî, kaleme seslenerek başlamakta ve Ali Paşa'nın methinde zerre kusur edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Ali Paşa; ilim ve söz sahibi, cömert, yumuşak huylu, âdil, takva sahibi ve devlet işlerinden anlayan birisidir. Onun sadrazamlığında dünyadaki herkes mutlu olmuştur. Öyle ki paşanın vasıflarını yazmaya kalem aciz kalır. Rüstem ve Kahraman onun rikabdarıdır. Düşmanları onun gücünden korkup kaçmak için yer arar. Paşa'nın emrine uymayanlar nice belalara gark olur. Onun İsveç kralını memleketine sağ salim ulaştırması, Hotin Kalesi'ni onarması, halka zulmeden Eflak voyvodasını ortadan kaldırması, hac yolunu eşkiyadan temizlemesi ve Mora'yı fethetmesi önemli faaliyetlerindendir. Fârisî, Paşa'ya dua edip kasideyi sonlandırmaktadır.

Hâme şevkile zebānuñ vaḳtidür eyle güşâ
Hem zebân olgıl benümle idelüm ḥaqqı edâ

Şāhibü's-sadr 'Alî Paşa ki ḥaqqında anuñ
Zerre taḫşir itme medḥinde odur şāna sezâ

Kāşif-i remz-i maḳālât 'âlim-i 'ilm-i uşul

Şârih-i metn-i 'adâlet mücid-i hilm-i 'aâ

Genc-i tedbîr-i rumûzât fazl-ı ebvâb-ı fuhûm
Hâfız-ı esrâr-ı devlet nûr-ı ayn-i etkîyâ

Eyleyince şadr-ı 'ulyâya taşaddur 'izz ile
'Adl ü dâdı müjdesin kıldı münâdîler nidâ

Sadra teşrîfi gününden ol vücûd-ı ekremüñ
Oldı âsûde cihânda ger fakîr ü ger gedâ

Medhîni tahrîre 'âcizdür şehâ elde kalem
İde âlâm-ı dehirden Hâk vücûduñ bî-htaâ

Çekse Rüstem rahşımı ol Kahramân-ı 'âlemüñ
Olsa bu erzel rikâbdârı revâ olur revâ

Satvetinden düşdi havfa düşmen-i düzah-karâr
Yir arardı kaçmağa yedi kıral-ı bed-likâ

Ol 'adâ kim olmadı râm emrine kıldı 'inâd
Niçe zahmetler yedinde çekdi biñ renc ü 'anâ

Cümleden akdem budur bir rây-ı tedbîri anuñ
Eyledi İsvec kıraluñ mülkine irsâl şehâ

Budurur tedbîr-i şânî itmedi kimse fikir
Himmet-i sa'yiyle oldu kal'a-i Hotin binâ

Budurur tedbîr-i şâlis feth-i Eflak eyledi
Voyvodasın katli idüp virdi 'adâletle cezâ

Budurur tedbîr-i râbi' râh-ı haccı kıldı pâk
'Osmânoğlu katli ile eyledi ekber gâzâ

Budurur tedbîr-i hâmis gayret-i dîn eyledi
Dest-i düşmende kala Morayı görmedi revâ

Eyledi techîz-i 'asker kim seçâ'atle tamâm
Mora üstine sefer niyyet idüp kıldı berâ

Per açup kaşd-ı şikâra şaldı zür-ı pençesin
Başına teng itdi dehri cānına virdi ezā

Berren ü bahren şarıldı her kılā'ına 'ayān
Yer arardı kaçmağa ol kâfir-i bî-dîn 'adā

Ĥamdülillāh münhezim oldu kırıldı 'askeri
'Asker-i İslāma nuşret lutf idüp virdi Ĥudā

Bu fütühâtlar 'Alî Paşaya oldu dād-ı Ĥağ
Nik nām aldı cihānda oldu luţf-ı kibriyā

Zāhir oldu merdlik ile çün şicā'i 'āleme
Vaqtidür ey Fārisî târiḥ idüp eyle du'ā

Devlet-i dāreyn ile mesrūr ide ol Zü'l-celāl
El açup Rabb-i Raḥimden idelüm 'arz-ı şenā

Etmesün zıllını zā'il üstümüzden ol kerīm
İmtidād-ı devletine kılalum Ĥağdan ricā

Hātif-i ġaybî didi bu feth-i a'zam târiḥüñ
Fātiḥ-i Mora diyü nāmuñ 'Alî bula beḳā (H. 1127/M. 1715)

فاتح مورہ دیوناامک علی بولہ بقا

Sonuç

Şiirlerinde Fārisî mahlasını kullanan Mehmed Paşa hakkında klasik Türk edebiyatı kaynaklarında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Onun hayatına dair elde edilen bilgilerin tek kaynağı, büyük bir bölümü Mora'nın fethini konu edinen ve fetihnâme türüne dâhil edilebilecek olan *Ravza-i Alî* adlı risaledir.

Mora'nın 1715'teki fethi üzerine dönem şairleri tarafından pek çok tarih düşürülmüştür. Fārisî Mehmed Paşa da hem bu fethin tarihini kayıt altına almak hem de Şehid Ali Paşa'yı övmek için bir eser kaleme almış ve bu eserinde çok sayıda tarih manzumesine yer vermiştir.

Tarih manzumelerinin genelinde görüldüğü gibi *Ravza-i Alî*'de de mübalağalı bir anlatımla fethi gerçekleştiren veziriazam Ali Paşa'nın övgüsü yapılmaktadır.

Tarih manzumelerinin büyük bir bölümü Ali Paşa'nın Mora seferine dairdir. Bu seferde fethedilen İstendil, Gördüs, Anabolı, Moton, Kastel, Balyabadra, Benefşe, Suda, Çuka, Koron, Mezistre, Fenâr ve Kelefa gibi yerlerin her biri için tarih düşürülmüştür.

Fârisî, tarih düşürmeye ilgisinin bulunduğunu ve bu konuda mahir bir şair olduğunu eserindeki 23 tarih manzumesiyle bize göstermiştir. Yazdığı tarih manzumelerinin çoğu tek beyitten oluşan Fârisî söyleyiş olarak ma'nen tarihi tercih etmiş ve bu türün başarılı örneklerini bizlere sunmuştur. Fârisî, hesaplanması bakımından ise tam tarihleri tercih ettiği eserinde, 1 tane cevher, 7 tane de ta'miyeli tarihe yer vermiştir.

Kaynakça

- Bıyık, Ö. (2014). Osmanlı-Rus Hududunda Bir Kale: XVIII. Yüzyılda Hotin. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIX / 2, s.489-513.
- Demirel, Ş. (2008). Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* S. 3/4, s. 372-398.
- Erken, A. (2017). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şam Valilerinin Emirü'l-Hacc Olarak Hizmetleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertaş, M. Y. (2007). *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*. İstanbul: Yeditepe.
- Fârisî Mehmed Paşa, *Ravza-i Alî*. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları E.H. 1421.
- Karabey, T. (2011). Tarih Düşürme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 40, s. 80-82.
- Karpat, K. (1994). Eflak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 10, s. 466-499.
- Kurat, A. N. (1943). XVIII. Yüzyıl Başı <Avrupa Umumî Harbi>nde Türkiye'nin Tarafsızlığı. *Bellekten*, Cilt: VII, S.26, s. 245-272.
- Özcan, A. (2010). Şehid Ali Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 38, s. 433-434.
- Özcan, A.-Sevinç, N. (2019). Nasihatnâme'den Talimatnâme'ye: Damad/Şehid Ali Paşa ve Devlet Görevlilerine Dair Yazılı Emirleri. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 13, Yıl 2019, Bahar, s. 449-503.
- Sarıkaya, H. – Göger, V. (2018). Mora'nın Yeniden Fethine Dair Osmanlıların Hazırladıkları Fetihnâme (1715). *Tarih Dergisi*, Sayı 67, s. 101-124.
- Sona, F. (2018). *Osmanlı Şairlerinin Divanlarında Fetihler-Zaferler (18. yy.)*. Ankara: Sonçağ.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi*. Cilt IV, Bölüm I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yazar, S. (2019). Mora Fethinin (1715) Klasik Türk Şiirindeki Yankıları ve Râzî'nin "Fetihnâme" Konulu Bir Şiiri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 23, İstanbul 2019, s. 391-460.